

Asia: VN/23782/2023

Sosiaali- ja terveysministeriön lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi alkoholilain 17 ja 26 §:n muutoksesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Ehkäisevän päihdetyön järjestöverkoston (EPT-verkosto) lausunto hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi alkoholilain 17 ja 26 §:n muuttamisesta.

Lausuntopyynnön diaarinumero: VN/23782/2023

Ehkäisevän päihdetyön järjestöverkosto (63 valtakunnallista järjestöä) kiittää mahdollisuudesta lausua otsikon mukaisesta hallituksen esityksestä.

Hallituksen esityksessä esitetään alkoholijuomien vähittäismyyntiä koskevia säännöksiä muutettavaksi sallimalla luvanvaraiseen vähittäismyyntiin kaikkien enintään 5,5 tilavuusprosenttia etyylialkoholia sisältävien alkoholijuomien lisäksi myös enintään 8,0 tilavuusprosenttia etyylialkoholia sisältävät käymisteitse valmistetut alkoholijuomat.

Hallitusohjelmassa on lisäksi sovittu useista muista alkoholikauppaa koskevista markkinoiden avaamiseen ja kilpailun lisäämiseen liittyvistä lainsäädäntömuutoksista, kuten alkoholijuomien kotiinkuljetuksen sallimisesta. Hallitus haluaa lisäksi laatia selvitykset viinien päivittäistavarakauppamyyntistä sekä alkoholipolitiikan ohjauksen siirtämisestä sosiaali- ja terveysministeriöstä työ- ja elinkeinoministeriöön.

Hallitusohjelmassa esitettyjä muutoksia on välttämätöntä arvioida kokonaisuutena, eikä yksittäisinä lakiesityksinä. Hallitusohjelman linjaukset muuttavat alkoholipolitiikan kehystä sosiaali- ja

terveyspolitiikasta kohti kilpailu- ja elinkeinopolitiikkaa. Ehkäisevän päihdetyön verkosto ei kannata hallituksen esitystä eikä alkoholin myynnistä hyötyvien elinkeinojen taloudellisten voittojen lisäämistä kansanterveyden kustannuksella.

Useat päällekkäiset alkoholimarkkinoiden avaamiseen tähtäävät toimenpiteet uhkaavat muuttaa merkittäväällä tavalla nykyistä alkoholin vähittäismyynnin rakennetta, lisätä alkoholin saatavuutta sekä käytöstä aiheutuvia haittoja. Esityksen mukainen alkoholin saatavuuden lisääminen olisi alkoholilain (1102/2017) tavoitteen vastaista. Lain tavoitteena on ehkäistä alkoholin aiheuttamia haittoja juojalle, muille kuin juojalle ja yhteiskunnalle.

Päätepisteenä alkoholimarkkinoiden vapauttaminen tarkoittaisi todennäköisesti alkoholin vähittäismyynnin yksinoikeusjärjestelmän lähes 1,3 miljardin euron liikevaihdon siirtymistä päivittäistavarakaupalle. Suomessa kaupan ala toimiala on maailman keskittynein. Korona-aika on lisännyt kaupan liikevoittoja ja päihdepoliittisesti on erityisen surullista, että yhteiskuntavastuu on unohdettu: nyt lisävoittoja haetaan nimenomaan alkoholista, joka aiheuttaa merkittäviä taloudellisia, sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja suomalaiselle yhteiskunnalle.

Mikäli kaikki nykyiset vähittäismyyntiluvan haltijat myisivät jatkossa enintään 8-prosenttisia käymisteitse valmistettuja alkoholijuomia, kasvaisi näiden alkoholijuomien myyntipisteiden määrä nykyisestä 370:sta potentiaalisesti jopa 17-kertaiseksi 6400:aan (+1600 %). Tutkimuskirjallisuudessa on havaittu, että jo 60 prosentin saatavuuden lisääntyminen on aiheuttanut tilastollisesti merkitsevää kasvua alkoholin kulutuksessa. Lisäksi Alkon enimmäismyyntiajat ovat maanantaista perjantaihin klo 9–21 ja lauantaisin 9–18. Sunnuntait ja juhlapyhät Alkon myymälät ovat suljettuina. Muut vähittäisluvan haltijat voivat puolestaan myydä alkoholia kaikkina vuoden päivinä klo 9–21 välillä.

Edellä mainittujen toimien lisäksi hallitus haluaa selvittää viinien myynnin vapauttamista, mikä lopulta johtaisi mitä todennäköisimmin nykyisen yksinoikeuteen perustuvan vähittäismyyntijärjestelmän purkautumiseen.

Kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden mukaan alkoholin yksinoikeusjärjestelmä lukeutuu alkoholihaittojen vähentämisen parhaisiin käytäntöihin, ja alkoholin myyntipaikkojen voimakas lisääntyminen melko johdonmukaisesti lisää sekä alkoholin kulutusta että haittoja (Babor ym. 2023a, 2023b s.132–134, 313). Maailman terveysjärjestö pitää pohjoismaista alkoholin valtiollisen yksinoikeusjärjestelmän mallia hyvänä esimerkkinä muille maille alkoholihaittojen vähentämiseksi (WHO 2023).

Yksityisen kilpailun lisääminen alkoholimarkkinoilla tällä tavoin veisi perustan alkoholin vähittäismyynnin yksinoikeusjärjestelmästä, jolla edistetään suomalaisten hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta. Hallituksen selvitystyön aiheeksi ottama ”viinien myynnin vapauttaminen” merkitsisi

käytännössä nykyisenkaltaisen maan kattavan Alkon myymäläverkoston ja palvelukonseptin alasajoa. Lisäksi mikäli Alko joutuisi maksimoimaan myyntiään kilpaillakseen alkoholinmyynnin markkinaosuuksista, valtion yksinoikeusjärjestelmällä ei olisi enää kansanterveydellistä perustaa. Olisi suuri riski, että lopputuloksena olisi myös väkevien juomien myynnin siirtyminen päivittäistavarakauppoihin.

Alkoholipitoisuuteen perustuvien vähittäismyyntirajoitusten osalta pohjoismaisilla alkoholimonopoleilla on erilaisia lainsäädännöllisiä rajoituksia. Suomessa alkoholimonopolin piiriin on rajattu muihin Pohjoismaihin verrattuna pienin osuus. Suomessa myös käytetään alkoholia eniten henkeä kohden yksinoikeusjärjestelmän omaavista Pohjoismaista (pl. Tanska). Nyt käsillä olevassa esityksessä alkoholilain muuttamisesta ehdotetaan tämän rajan nostamista 8,0 prosenttiin käymisteitse valmistettujen alkoholijuomien osalta, eli yhä kauemmas muiden Pohjoismaiden linjasta.

Ikävalvonta päivittäistavarakaupoissa on heikompi, mikä pahentaisi entisestään alkoholin saatavuuden lisääntymisen haittoja.

Pohjoismaissa on kyetty toteuttamaan vastuullista ikäraja- ja valvontaa alkoholin myynnissä. Vuonna 2020 tehdyissä tutkimuksissa osoitettiin, että henkilöllisyystarkastusten osuus oli 96 prosenttia Systembolagetissa Ruotsissa, 97,9 prosenttia Alkossa ja 91 prosenttia Vinmonopoletissa Norjassa. Päivittäistavarakauppa ry:n (PTY) mukaan vastaava luku päivittäistavarakaupoissa on 84 prosenttia, joten ikävalvonta on päivittäistavarakaupoissa heikompi, mikä entisestään pahentaisi saatavuuden lisääntymisen haittoja.

Vuonna 2018 voimaan tullut alkoholilain uudistus vaikutti haitallisesti suomalaisten terveyteen ja nuorten alkoholin käyttöön, vaikka uudistus avasi yksityiselle kilpailulle ainoastaan noin kolme prosenttia Alkojen myynnistä (Warpenius ym. 2022). Mittavampi alkoholipoliittisen sääntelyn purkaminen voisi lisätä haittavaikutuksia selvästi enemmän.

Yksilölle koituvat haitat, jotka lisääntyisivät saatavuuden lisääntyessä.

Tosiasiassa merkittävä osa alkoholihaitoista syntyy muille kuin alkoholiriippuvaisille muun muassa päihtyneinä tapahtuvien tapaturmien, onnettomuuksien ja väkivallanteiden muodossa. Yksilötasolla alkoholinkulutuksen tiedetään olevan yhteydessä ainakin 200 sairauteen, kuten syöpäsairauksiin, sydänsairauksiin, maksasairauksiin, verenpainetautiin ja heikentyneeseen immunitettiin. Lisäksi alkoholi voi sekä aiheuttaa että syventää mielenterveysongelmia kuten masennusta ja ahdistusta.

Alkoholin määrällä ja tarjonnalla arkisissa ympäristöissämme, kuten ruokakaupoissa, on merkitystä myös haittojen ehkäisyssä näkökulmasta. Suurin osa kansalaisista asioi ruokakaupassa ja altistuu

alkoholin tarjonnalle. Alkoholiriippuvuus ja -ongelmat syntyvät vain alkoholin kulutuksen myötä. Yhtä lailla alkoholiriippuvuudesta toipuvat asioivat ruokakaupoissa ja yhä vahvemman alkoholin helpompi saatavuus voi lisätä retkahdusten riskiä.

Alkoholimyrkytyksiin ja -sairauksiin kuoli vuonna 2021 yhteensä 1646 henkilöä. Suorien alkoholikuolemien lisäksi alkoholinkäyttö on osallisena lukuisissa tapaturmissa ja muihin sairauksiin liittyvissä käynneissä niin, että päihdediagnoosit eivät ole käynnin pääsyytä, vaikka alkoholi onkin osasyynä tai taustavaikuttajana hoidontarpeen syntyyn. Kansainvälinen tutkijaryhmä arvioi, että kaikkiaan kuolemia, joissa alkoholi on osasyynä, oli vuonna 2018 yli 4000 (Stockwell, 2018).

On arvioitu, että vähintään 13 prosenttia väestöstä (eli 560 000 suomalaista) käyttää alkoholia niin, että heillä on kohonnut riski pitkäaikaisille terveyshaitoille. Vuonna 2021 päihteistä aiheutui Suomessa sairaaloissa 144 500 hoitopäivää niin, että päihteiden käyttö oli päädiagnoosi. Näistä valtaosa liittyi alkoholiin (97 131 hoitopäivää). Sairaaloiden hoitojaksoja päihdesairauksissa 29 500. Alkoholin käynnit erikoissairaanhoidon avohoidossa 37 500. Alkoholisairauksien hoitojaksoja vuodeosastolla oli n 35 000 / 2021 (niin että alkoholisairaus pää- tai sivudiagnoosina).

Hyvinvointialueilla alkoholi on merkittävin yksittäinen syy ennenaikaisille kuolemille (FCG, 2023). Sosiaali- ja terveysala kärsii merkittävästä resurssipulasta sekä rahoituksen että ammattitaitoisen henkilöstön osalta. Huomionarvoista on, että vallitsevaa sote-henkilöstön saatavuusvajetta ei ole mahdollista ratkaista taloudellisin panostuksin. Nykyinen kriisiytynyt terveydenhoitojärjestelmä ei kestä lainkaan alkoholin aiheuttamaa lisäkuormitusta, jos väestön palvelutarpeisiin halutaan vastata asianmukaisesti ja oikea-aikaisesti.

Alkoholi ei ole ainoastaan yksilön asia, vaan alkoholihaitat koskevat koko yhteiskuntaa.

Pohjoismaisessa hyvinvointimallissa julkinen sektori maksaa pitkälti verovaroin terveys- ja sosiaalipalvelujen kustannukset. Riittävien sosiaali- ja terveyspalveluiden takaaminen on vaikeaa jo tällä hetkellä. Haaste kasvaisi edelleen tilanteessa, jossa alkoholin saatavuutta lisätään merkittävästi. Vastuullisen yhteiskunnan tehtävänä on pyrkiä vähentämään estettävissä olevia terveydellisiä ja sosiaalisia haittoja. Maailman terveysjärjestö WHO:n mukaan Ruotsin, Norjan, Islannin ja Suomen malli alkoholin vähittäismyyntiin on niin sanottu paras käytäntö. Yksinoikeusjärjestelmän rakentamista uudelleen ei käytännössä pidetä mahdollisena, mikäli siitä päätetään kertaalleen luopua.

Alkoholi työllistää jo nyt poliisia ja pelastustoimea sekä oikeuslaitosta. Lisääntynyt kulutus lisäisi poliin ja pelastustoimen tehtäviä ennestään. Poliisilla on nyt jo 250000 alkoholiin liittyvää tehtävää ja yli 16000 tietoon tullutta rattijuopumustapausta. Tiedossa olevia rattijuopumustapauksia voidaan pitää ainoastaan jäävuoren huippuna.

Alkoholin käyttö aiheuttaa suomalaisilla työpaikoilla vähintään 500 miljoonan euron, mahdollisesti jopa yli miljardin euron suuruiset vuosittaiset kustannukset, jotka syntyvät muun muassa poissaolojen ja alentuneen tuottavuuden, ennen aikaisen eläköitymisen sekä työtapaturmien kautta. Valtaosa alkoholia riskirajoilla käyttävistä on työelämässä. Alkoholinkäytön lisääntymisen haitat heijastuvat suoraan Suomalaiseen työelämään ja sen tuottavuuteen.

Käytännössä suomalaiset eivät kannata alkoholimarkkinoiden vapauttamista, joka voidaan nähdä useiden rinnakkaisten alkoholipoliittista sääntelyä purkavien aloitteiden päätepisteenä. Kantarin vuonna 2022 toteuttamassa kyselyssä 78 prosenttia suomalaisista on tyytyväisiä nykyisiin alkoholin myyntiaikoihin ja –paikkoihin (EHYT, 2022). Päivittäistavarakaupoista väkeviä juomia haluavien osuus oli vain 12 prosenttia vuonna 2023 (Alkoholipoliittiset mielipiteet, 2023).

Ehkäisevän päihdetyön järjestöverkosto ei kannata hallituksen esitystä ja ehdottaa sen perumista.

Helsingissä 22.11.2023

Ehkäisevän päihdetyön järjestöverkoston puheenjohtaja

Sami Teikko, Koulutus Elämään Säätiö

Ehkäisevän päihdetyön järjestöverkoston koordinaatiosyksikön päällikkö

Kim Kannussaari

Kannussaari Kim

Ehkäisevän päihdetyön järjestöverkosto